

О. О. УСОВА (канд. філол. наук, доц.)
Донецький державний університет управління

САМОКОНТРОЛЬ І ВЗАЄМОКОНТРОЛЬ ЯК КОМПОНЕНТИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ-МЕНЕДЖЕРІВ ПОЧАТКОВИХ КУРСІВ

У статті досліджується проблема регуляції навчальної діяльності студентів-менеджерів початкових курсів. Проаналізовано генезис контрольних дій при засвоєнні української мови (за професійним спрямуванням), культури ділового професійного мовлення як навчальних дисциплін. Всебічно розглянуто співвідношення самоконтролю як засвоєння засобів і способів оволодіння навичками самостійної роботи і взаємоконтролю як засвоєння засобів і способів побудови спільної діяльності.

Ключові слова. *Взаємоконтроль, генезис контрольних дій, плануючий контроль, покроковий контроль, поопераційний контроль, самоконтроль, самокоригування, саморегуляція, специфічна контрольна функція, типи контрольних дій.*

Постановка проблеми. В умовах сучасного вищого навчального закладу дедалі помітнішою в організації навчального процесу стає тенденція, згідно з якою неухильно збільшується кількість годин, що виділяються на самостійну роботу студента. При цьому роль контролю, який замінює собою сукупність згорнутих і відпрацьованих навчальних дій, особливо зростає на початкових курсах вишу, коли у студентів ще не сформувалися у необхідному обсязі навички самостійної роботи. Тому контрольно-оцінні дії, що за певних умов переростають у самоконтроль, є важливим компонентом не тільки навчальної, а й самостійної роботи студентів-менеджерів початкових курсів.

Стан вивчення проблеми. Як показав проведений аналіз наукової літератури, дослідження різних аспектів самостійної роботи студентів (враховуючи і аспекти контролю, самоконтролю та взаємоконтролю) є однією з важливих проблем педагогічної теорії і практики, а її вивченням займалось широке коло дослідників. У працях вітчизняних і зарубіжних учених висвітлено такі аспекти проблеми самостійної роботи: розглянуто сутність самостійної роботи студентів, а також її наукові, теоретичні та методичні засади (Макаренко А., Ушинський К., Сухомлинський В. та ін.); визначено підходи до організації самостійної роботи студентів взагалі і організації самоконтролю зокрема (Авдеєнко А., Алексюк А., Архангельський С., Бабанський Ю., Буринський В., Горцевський В., Журавська Л., Козаков В., Лернер І., Онищук В., Підкасистий П. та ін.); проаналізовано проблеми реформування професійної освіти в Україні (Ничкало Н., Лікарчук І., Калюжний І.); досліджено прогресивні технології навчання (Безпалько В., Падалка О., Селевко Г. та ін.); розглянуто самостійну роботу як метод навчання (Бабанський Ю., Дяченко М., Кандибович Л., Лернер І. та ін.); розглянуто самоконтроль та взаємоконтроль як один з ефективних методів підвищення пізнавальної активності (Алексюк А., Бондарчук Л., Ващук О., Вербицький О., Гапон Е., Єсіпов Б., Козаков В., Мороз О., Підкасистий П., Федорчук Е., Щербань П. та ін.); розглянуто програмоване навчання як один з напрямів індивідуалізації самостійної пізнавальної діяльності студентів (Безпалько В., Матюшкін О., Тализіна Н. та ін.); підкреслено важливість навчання студентів умінням і навичкам самоосвітньої діяльності, самоконтролю та взаємоконтролю (Абдулліна О., Архангельський С., Баркова Т., Бочкова Р., Буринський В., Гаврилова Г., Головка Л., Громцева А., Хом'юк І., Якунін В. та ін.); приділено увагу становленню, розвитку особистості та реалізації її творчого потенціалу (Дружинин В., Мамаєв Л., Платонов К., Киричук О., Сисоєва С., Роменець В. та ін.).

Власне проблема регуляції навчальної діяльності студентів та самостійної роботи як її компонента різними дослідниками інтерпретується неоднаково. **Мета** ж нашого дослідження полягає в тому, щоб простежити, за яких умов із окремих актів контролю з боку викладача в ході навчання та самостійної роботи може вирости внутрішня діяльність самого студента

щодо саморегуляції своєї інтелектуальної активності. У зв'язку з цим у дискусії про спосіб активізації розумової діяльності ми приєднуємося до думки про те, що таким є не стільки згортання зовнішніх стимулів (наприклад, викладацьких оцінок), скільки спеціальне формування самооцінної діяльності студентів (Амонашвілі Ш., Давидов В., Занков Л. та ін.) [9, с.310]

Виклад основного матеріалу. Що ж являє собою генезис контрольних дій при засвоєнні української мови (за професійним спрямуванням) і культури ділового професійного спілкування як навчальних дисциплін? Для аналізу ми розрізняємо два типи контрольних дій: навчальні дії у функції контрольних і специфічно контрольні дії. У першому випадку предметом засвоєння студента залишається структура об'єкта, а в другому предметом засвоєння стає структура власної діяльності щодо аналізу об'єкта. Типи використовуваних контрольних дій є показниками рівня саморегуляції в навчальній діяльності та під час самостійної роботи.

На перших етапах засвоєння навчальної дисципліни дії контролю можуть збігатися з навчальними діями, хоча вони несуть уже й специфічну контрольну функцію. Про наявність специфічних контрольних дій можна говорити лише тоді, коли студент спроможний коригувати свою діяльність на основі співвіднесення усіх компонентів навчальної роботи. Між навчальними і контрольними діями існує генетичний зв'язок. Навчальні дії набувають функції контрольних, якщо включаються в діяльність із завданням контролю.

Специфічно контрольні дії розрізняються за їхньою роллю в навчальній діяльності. Найпростішим на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) і культури ділового професійного спілкування є контроль за результатом дії, який полягає у зіставленні результату дії й заданого зразка (збіг чи незбіг із зразком відображається в оцінці викладача).

Формування більш високого рівня контролю й самоконтролю починається з організації покрокової, поопераційної його форми, при якій відбувається зіставлення складу операцій, що входять до дії, з характером навчальної задачі й з наявними умовами діяльності. Поопераційний контроль необхідний у будь-якій діяльності, й особливо в тих її видах, де зразок результату не може бути однозначно заданий. Головна функція поопераційного контролю полягає в коригуванні діяльності й подоланні помилок у ході її виконання, тобто в саморегуляції студентом своїх дій відповідно до зміни умов їх виконання. Тому поопераційний контроль виявляється, зокрема, і в умінні студента розгорнути кілька варіантів способу дії.

Більш досконалим видом саморегуляції навчальної діяльності є, на нашу думку, урахування результатів ще нездійсненої діяльності й коригування її не тільки під час виконання, але за кілька операцій вперед. Цей вид контролю спирається на розумове (внутрішнє) інтегральне та скорочене виконання дій і орієнтацію на передбачувані результати. Цей вид контролю (назвемо його плануючим, перспективним) полягає у зіставленні всіх компонентів майбутньої діяльності - навчальної задачі, способу дії з передбачуваним результатом, а також у зіставленні об'єктивної структури передбачуваної діяльності зі своїми суб'єктивними можливостями відпрацювання тієї чи іншої дії.

Простежимо роль орієнтації на результат у різних видах навчального контролю. У підсумковому контролі результат має функцію зразка. У поопераційному контролі результат уже перестає бути для суб'єкта головним орієнтиром: на перше місце висувається орієнтація на спосіб роботи. При плануючому контролі вирішального значення набуває орієнтація на передбачуваний результат, який і визначає вибір способу дії.

При формуванні контролю на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) і культури ділового професійного спілкування найважливішими є :

уміння студента спиратися при контролі за своїми висловлюваннями на нормативи діяльності (навчальної, мовленнєвої тощо);

уміння планувати свою діяльність (відтворення складу її операцій, визначення їх послідовності, з'ясування можливих труднощів);

уміння змінювати склад операцій з огляду на умови діяльності, що змінилися;

уміння розгортати кілька варіантів способу роботи, коли кожний конкретний варіант не сприймається як єдино можливий;

уміння утримувати склад операцій, які відповідають навчальному завданню, за наявності перешкод (деякі автори цей аспект контролю називають функцією стабілізації діяльності, перевіркою її на перешкодостійкість) [1, с.35; 3, с. 140; 5, с. 150];

уміння умисно виконувати дію як в розгорненій, так і в згорненій формі;

уміння самостійно визначити момент доцільності згортання частин дії;

уміння умисно переходити від роботи з натуральним об'єктом до його знаково-символічних зображень (і навпаки);

уміння переходити від роботи з узагальненими відомостями до роботи з конкретним матеріалом (і навпаки);

На практичних заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) і культури ділового професійного спілкування студенти виконують перевірні завдання, що вимагають:

1) повторного відтворення дії в нових мовленнєвих ситуаціях як засобу самокоригування (при зміні складових навчального завдання);

2) уміння у разі помилки повторно виконати всі операції, але не в прямому порядку, щоб знайти дефектну ланку (аналіз причин помилок);

3) більш загального вміння зіставити своє рішення з узагальненою структурою навчальної діяльності (практичне завдання → постановка навчального завдання → знаходження адекватних способів роботи) і відповідно відкоригувати його;

4) виконання дії, протилежної перевірній (наприклад, при перевірці правил слововживання можна запропонувати студентам для аналізу словосполучення, що містять такі компоненти, які недоречно вжиті в цій конструкції, тощо).

5) виконання завдання, яке передбачає використання підсумків операційного контролю при плануванні подальших дій;

6) орієнтації в уявних комунікативних обставинах і відповідної перебудови висловлення;

При вивченні кожної наступної теми курсу дія контролю збагачується новими засобами. Самостійна робота студентів після практичного заняття за аналогією до навчальної роботи під керівництвом викладача проходить в два етапи. Якщо на першому етапі студент проходить первісний контроль за результатом (оцінка непродуктивних дій, тощо), то на другому вводиться навчальне завдання як мета, що вимагає оволодіння певним способом дії. Ситуація навчального завдання, де прямим об'єктом засвоєння є способи дії, дозволяє перейти до формування покрокового контролю, який полягає в спостереженні за ходом дії, у співвіднесенні способу із завданням і предметом засвоєння. Інакше кажучи, після виділення навчального завдання і виконавчих навчальних дій студенти дістають засоби контролю. Отже, необхідними сторонами формування самоконтролю є виховання у студентів потреби в ньому, з одного боку, і озброєння майбутніх менеджерів засобами і способами самоконтролю, з іншого.

Усякій діяльності передуює розпливчастий, глобальний контрольний образ. Але тільки в міру формування навчальної діяльності контроль набуває плануючої ролі. І поопераційному, і плануючому контролю краще надавати форму кооперативної діяльності, тобто взаємоконтролю за способом.

Яким же є співвідношення самоконтролю і взаємоконтролю?

У будь-якій навчальній роботі явно чи неявно представлені самооцінки, різні форми взаємоконтролю. Однак взаємоконтроль як вид спільної діяльності без особливого формування не стає нормою навчальної роботи. Інакше кажучи, завдання взаємоконтролю має бути особливим предметом засвоєння.

Розглянемо структуру діяльності навчального взаємоконтролю. Завданням у навчальній роботі є спільно засвоїти щось. Способи взаємоконтролю полягають тут у тому,

щоб зіставити свій спосіб роботи зі способом іншого студента, а потім кожен з них - із зразком результату і виявити на цій основі оптимальний шлях роботи.

У навчальній роботі на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням), культури ділового професійного мовлення ми виділяємо такі форми координації:

1) колективний пошук оптимального способу роботи й відтворення його усіма студентами;

2) перший контроль, коли один студент виконує роль виконавця, а другий - контролера;

3) перехід до справжньої кооперації, коли один студент формулює чи уточнює навчальне завдання на занятті, інші ж активно включаються у пошук способів його розв'язання і в контроль за ефективністю цих способів. Внесок кожного студента оцінюється викладачем та іншими студентами. При такій формі відбувається розподіл праці на основі оптимального володіння з боку студентів різними способами роботи, відповідної координації зусиль. За допомогою описаних форм спільної діяльності викладач спроможний сформулювати у студентів:

1) уміння уявити собі передбачуваний результат спільної діяльності й на цій основі оцінити правильність її ходу;

2) уміння координувати свою діяльність з іншими учасниками (це певною мірою пов'язане з навчанням культури колективної і групової самоорганізації, пошуком резервів колективного самоврядування);

3) уміння розподіляти функції і ролі в спільній діяльності (це сприяє як успіху спільної праці, так і повному розкриттю можливостей кожного);

4) уміння учасника діяльності бути прихильником поглядів то одного, то іншого учасника діяльності, тобто займати наперемінно різні позиції;

5) уміння долати центрацію.

Висновки. Ми розглянули самоконтроль як засвоєння засобів і способів оволодіння своєю поведінкою і взаємоконтроль як засвоєння засобів і способів побудови спільної діяльності. Важлива умова формування їх полягає у тому, що студент повинен спочатку сприйняти завдання контролю. Це означає, що особливим предметом засвоєння студента стає структура своєї чи спільної з іншими діяльності. Від засвоєння завдання контролю студент легше переходить до оволодіння його способами.

Отже, способи і норми самоконтролю, з яким ми пов'язуємо формування майбутнього менеджера як суб'єкта діяльності, і взаємоконтролю є глибоко соціальними за своєю суттю; суспільство і викладач задають їх студентам. Однак досвід виховання і навчання переконує, що пряме повідомлення громадських і мовленнєвих нормативів і навіть засвоєння їх під час спільної діяльності з викладачем або без нього не завжди ефективне. Водночас задавання цих же норм опосередковано, через спільну діяльність самих студентів, через досвід самоврядування, кооперацію в навчальній діяльності, виявляється продуктивним.

Список використаних джерел

1. Андрияшин В. І. Самостійна робота - вирішальний фактор успішного навчання студента // Проблеми вищої педагогічної освіти у світлі рішень II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти : матеріали Всеукр. науково-практ. конференції. Ч. 1 / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова ; - Київ : НПУ, 2002. - С .33-36.

2. Богиніч О. Л. Самостійна робота студентів як професійно-формуюча складова процесу навчання у вищій школі // Наука і сучасність. Педагогіка. Філологія: збірник наукових праць. Т. 42 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова - Київ : Логос, 2004. - С .12-21.

3. Ванжа Н. В. Удосконалення форм і методів управління самостійною діяльністю студентів // Проблеми вищої педагогічної освіти у світлі рішень II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти : матеріали Всеукр. науково-практ. конференції. Ч. 1 / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова ; - Київ : НПУ, 2002. - С .139-141.

4. Вернидуб Р. М. Розробка системи самостійної роботи студентів - перспективний напрям удосконалення організації навчального процесу // Проблеми вищої педагогічної освіти у світлі рішень II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти : матеріали Всеукр. науково-практ. конференції. Ч. 1 / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова - Київ : НПУ, 2002. - С.158-160.

5. Гайдаржийська Л. До проблеми організації самостійної роботи студентів за кредитно-модульною системою у вищому навчальному закладі // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 5, Педагогічні науки: реалії та перспективи : збірник. Вип. 8. Матеріали Міжнар. науково-практ. конференції 29 - 30 березня "Вища дошкільна освіта в Україні: становлення, розвиток, сучасний стан і перспективи (до 100-річчя заснування Фребелівського жіночого інституту)" / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. - С.148-151.

6. Головань І. М. Самостійна робота студентів як форма навчальної діяльності у вузі // Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти : матеріали Міжнар. наук.-метод. конференції, 1-2 квітня: До 170-річного ювілею / М-во освіти і науки України, Ін-т педагогіки і психології НПУ ім. М.П. Драгоманова, Акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти АПН України - Київ : 2004. - С.103-105.

7. Извекова Г. Педагогічні основи розвитку пізнавальної активності та самостійності студентів у навчальній діяльності // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17, Теорія і практика навчання та виховання : збірник наукових праць. Вип. 2 / М-во освіти і науки України, НПУ ім. М.П. Драгоманова - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. - С.106-111.

8. Карапузова І. В. Педагогічна підтримка студентів у процесі їх самостійної роботи // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17, Теорія і практика навчання та виховання : збірник наукових праць. Вип. 2 / М-во освіти і науки України, НПУ ім. М.П. Драгоманова - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. - С.111-116.

9. Пащенко Т.М. Проблеми організації самостійної роботи студентів // Проблеми освіти: Наук.-метод. зб. – 2003. – Вип. 31. – С. 309-316.

10. Пащенко Т.М. Основа дистанційного навчання – самостійна робота студента // Динаміка наукових досліджень – 2005: Матер. IV міжнар. наук.-практ. конф. 20 – 30 черв. 2005 р. – Д.: Наука і освіта; 2005. – С. 27-29.

11. Содуха І. В. Форми організації поточного контролю самостійної роботи студентів за допомогою персональних комп'ютерів // Розвиток проблем психолого-педагогічної науки в науково-технічній творчості молоді : зб. наук. праць студ., асп., докторантів. Вип. 1 / М-во освіти і науки України, Укр. держ. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. - Київ : УДПУ, 1993. - С.84-86.

Надійшла до редколегії 29.09. 2011

Усова О. О. Самоконтроль и взаимоконтроль как компоненты самостоятельной работы студентов-менеджеров начальных курсов

В статье исследуется проблема регуляции учебной деятельности студентов-менеджеров начальных курсов. Проанализирован генезис контрольных действий при усвоении украинского языка (по профессиональному направлению), культуры делового профессионального общения как учебных дисциплин. Всесторонне рассмотрено соотношение самоконтроля как усвоения средств и способов овладения своим поведением и взаимоконтроля как усвоения средств и способов построения совместной деятельности.

Ключевые слова. *Взаимоконтроль, генезис контрольных действий, планирующий контроль, пошаговый контроль, пооперационный контроль, самоконтроль, самокоррекция, саморегуляция, специфическая контрольная функция, типы контрольных действий.*

Usova O. O. Self-control and mutual control implicit components of independent work of management students of early years

This article explores the problem of regulating training activities of management students of early years. Genesis of supervisory action when learning Ukrainian language (professional), culture business professional communication as academic disciplines is analyzed. Ratio of self-control as a learning tool and techniques for mastering one's behaviour and mutual control as a learning tool and methods to build joint activities is assessed.

Key words: *mutual control, genesis of control action, planning control, step by step control, namely monitoring, self-monitoring, self-regulating, self-correction, specific control function, types of supervisory actions.*